

УДК 336.1:336.14

DOI: 10.31732/2663-2209-2024-74-42-55

ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ – ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗЛАМНОСТІ

Ніна Петруха¹, Катерина Клименко², Сергій Петруха³

¹Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту в будівництві, Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ, Україна, e-mail: tinna1983@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3805-2215>

²Кандидат економічних наук, завідувач відділу бюджетної політики та фінансів інституційних секторів економіки, ДННУ «Академія фінансового управління», м. Київ, Україна, e-mail: klymenko_kateryna@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8295-1333>

³Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту в будівництві, Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ, Україна, e-mail: psv03051984@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8859-0724>

ECONOMY AND PUBLIC FINANCES – THE PHENOMENON OF UKRAINIAN INDOMITABILITY

Nina Petrukha¹, Kateryna Klymenko², Sergii Petrukha³

¹Ph. D. (Economics), Associate Professor, Docent of the Department of Management in Construction, Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv, Ukraine, e-mail: tinna1983@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3805-2215>

²Ph. D. (Economics), Head of the Budget Policy and Finance of the Institutional Economic Sectors Department, SESE “The Academy of Financial Management”, Kyiv, Ukraine, e-mail: klymenko_kateryna@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8295-1333>

³Ph. D. (Economics), Associate Professor, Docent of the Department of Management in Construction, Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv, Ukraine, e-mail: psv03051984@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8859-0724>

Анотація. Окреслено значення державних фінансів як феномену української незламності, котрі втілюються в Плані Ukraine Facility на 2024–2027 рр. та створенні «контурів» моделі управління змінами й найкращими практиками реалізації секторальних і міжгалузевих реформ, об'єднаних незламністю та українським духом. Основна мета роботи полягає у дослідженні ролі та значення державних фінансів в ефективному використанні фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку країни, а також їх впливу на економічну та соціальну «реабілітацію» після війни. Під час дослідження застосовували різноманітні наукові та спеціальні методи для аналізу, оцінки й узагальнення інформації, які не лише уможливили глибше розуміння проблем і викликів у сфері економіки та державних фінансів, а й надали конкретний набір інструментів для розроблення та реалізації стратегії зміцнення фінансової стійкості України в умовах складної геополітичної та економічної ситуації. Автори висловили думку, що стратегічні та головні напрями розвитку України потребують поліпшення стратегії управління державними фінансами в контексті виконання Меморандуму про економічну та фінансову політику, зокрема, стосовно досягнення окремих ключових показників, визначених МВФ, співпраці зі Світовим банком та Європейським інвестиційним банком. Дослідники також проаналізували законодавчі зміни, які відповідають потребам України в контексті виконання вимог МВФ щодо втілення Національної стратегії доходів. Висловлено пропозиції щодо розроблення проєкту Стратегії розвитку державних фінансів України на поствоєнний період. Доведено, що мейнстрімом розвитку державних фінансів є проєвропейське регуляторне бачення позиціонування держави, стабілізації економіки та забезпечення її повоєнного відновлення. Цей процес охоплює архетип фіскальної політики, системи управління державними фінансами й розробку дієвих механізмів фінансової резильєнтності. Стаття спрямована на виявлення ефективних стратегій співпраці між державними органами, інститутами громадянського суспільства та партнерами з розвитку у відновленні фінансового сектору національної економіки в період воєнних конфліктів.

Ключові слова: державні фінанси, управління державними фінансами, воєнний стан, План Ukraine Facility, реформування державних фінансів в умовах поствоєного відновлення, міжнародні фінансові організації (МФО), бюджет, доходи бюджету, витрати бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, аграрний сектор економіки.

Формул: 0, **рис.:** 3, **табл.:** 1, **бібл.:** 27

Abstract. *The importance of public finances as a phenomenon of Ukrainian indomitability, which is embodied in the Ukraine Facility Plan for 2024–2027 and the creation of the “contours” of the change management model and best practices for the implementation of sectoral and cross-industry reforms, united by indomitability and the Ukrainian spirit, is outlined. The main purpose of the work is to study the role and importance of public finances in the effective use of financial resources to ensure the sustainable development of the country, as well as their impact on economic and social “rehabilitation” after the war. During the research, a variety of scientific and special methods were used to analyze, evaluate and summarize information, which not only enabled a deeper understanding of problems and challenges in the field of economy and public finance, but also provided a specific set of tools for the development and implementation of strategies to strengthen the financial stability of Ukraine in the conditions complex geopolitical and economic situation. The authors expressed the opinion that the strategic and main directions of Ukraine’s development require improvement of the state finance management strategy in the context of the implementation of the Memorandum on Economic and Financial Policy, in particular, regarding the achievement of certain key indicators determined by the IMF, cooperation with the World Bank and the European Investment Bank. The researchers also analyzed legislative changes that meet Ukraine’s needs in the context of meeting the IMF’s requirements for the implementation of the National Income Strategy. Proposals were made regarding the development of the draft Strategy for the Development of State Finances of Ukraine for the post-war period. It has been proven that the mainstream of the development of public finances is a pro-European regulatory vision of positioning the state, stabilizing the economy and ensuring its post-war recovery. This process encompasses the archetype of fiscal policy, public finance management systems, and the development of effective financial resilience mechanisms. The article is aimed at identifying effective strategies of cooperation between state bodies, civil society institutions and development partners in the restoration of the financial sector of the national economy in the period of military conflicts.*

Key words: *public finances, management of public finances, martial law, Ukraine Facility Plan, reforming of public finances in post-war recovery, international financial organizations (IFIs), budget, budget revenues, budget expenditures, budget deficit, public debt, agrarian sector of the economy.*

Formulas: 0, fig.:3, tabl.: 1, bibl.: 27

Постановка проблеми. У сучасному світі, де геополітичні й економічні фактори постійно змінюються, розуміння ролі державних фінансів критично важливе для забезпечення стійкості та суверенітету держави. Державні фінанси в умовах війни стають «чутливим» аспектом економіки країни. Внаслідок повномасштабного російського вторгнення вперше за час незалежності Україна зіштовхнулася з викликами і загрозами екзистенційного характеру.

Державні фінанси України відіграють ключову роль у функціонуванні державних інститутів і наданні публічних послуг населенню. Україна зіштовхується з необхідністю фінансування сектору безпеки і оборони, реформування системи освіти й охорони здоров’я, а також розвитку інфраструктурних об’єктів, зокрема віднесених до критичних для функціонування економіки. Незважаючи на це, наша країна завдяки допомозі міжнародних партнерів здатна забезпечувати необхідні ресурси внаслідок ретельного фінансового планування та вдосконалення системи управління державними фінансами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективне управління

державними фінансами є об’єктом досліджень багатьох вітчизняних науковців, котрі зробили вагомий внесок в опрацювання окресленої проблематики. Зокрема, фундаментальні положення щодо ефективного управління бюджетним процесом викладено в працях таких науковців, як Т. Богдан (2022), С. Гасанов (2024), С. Марченко (2022), Б. Стахов (2020), Т. Єфименко (2023), Н. Метеленко, В. Сумма, В. Шарапов, А. Сілін (2023), Ю. Радіонов (2022), С. Свірко, С. Бардаш, В. Краєвський (2023) та ін.

Чимало вітчизняних науковців та експертів досліджували проблемні аспекти управління державними фінансами з виокремленням багатогранності напрямів їх розвитку. Однак питання ключових напрямів розвитку державних фінансів України в контексті зміцнення їх значення як феномену української незламності та гарантування національної фінансово-економічної безпеки з урахуванням війни в Україні, пріоритетного вектора європейської інтеграції та набуття нашою державою статусу кандидата в ЄС є надзвичайно актуальним в умовах сьогодення.

Через специфічний характер окресленої проблематики та її вплив на

геополітичні процеси в Україні та світі основні заходи програми майбутнього відновлення і реконструкції повинні мати не лише фінансово-економічне, а й наукове обґрунтування. У сучасній науковій літературі практично не відображено дослідження, які б торкалися схожої проблематики в подібних умовах.

Таким чином, недостатнє розпрацювання і актуальність означеної проблеми визначили цілі та завдання дослідження.

Формулювання цілей статті.

Основна мета роботи – дослідити роль і значення державних фінансів в ефективному використанні фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку країни, а також їх впливу на економічну та соціальну «реабілітацію» після війни.

Під час дослідження застосовували різноманітні наукові та спеціальні методи для аналізу, оцінки й узагальнення інформації. Використання статистико-аналітичних методів вивчення стану державних фінансів на основі статистичної вибірки головних фінансових регуляторів країни, як-от Міністерство фінансів України й Національний банк України, дало змогу проаналізувати бюджетоутворення та виявити ключові тенденції у фінансовій сфері. Групування, аналіз та синтез інформації використовували для розуміння функціонування державних фінансів як системи економічних відносин. Застосування методів індукції, дедукції, порівняння, спостереження та вимірювання у формулюванні наукових гіпотез уможливило визначити фактори, які впливають на розвиток економіки та державних фінансів. Наукова абстракція та групування допомогли ідентифікувати загрози і виклики фінансово-економічній безпеці країни та надати рекомендації для розробки проекту Стратегії розвитку державних фінансів України на поствоєнний період. Системний метод та інструментарій фінансового і стратегічного аналізу сприяли розробленню практичних рекомендацій щодо підвищення

ефективності управління державними фінансами, що є важливим кроком для зміцнення економічної незалежності та стійкості України. Отже, використані наукові та спеціальні методи не лише уможливили глибше розуміння проблем і викликів у сфері економіки та державних фінансів, а й надали конкретний набір інструментів для розроблення та реалізації стратегій зміцнення фінансової стійкості України в умовах складної геополітичної та економічної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» на території нашої держави запроваджено воєнний стан. Указ затвердила Верховна Рада України. Таке рішення на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони згідно з національним законодавством ухвалено у зв'язку з початком повномасштабної російської агресії (President of Ukraine, 2022).

Воєнні конфлікти спричиняють серйозні виклики для фінансової системи держави та її здатності забезпечити функціонування державних установ, захист національної безпеки та економічний розвиток. По-перше, війна потребує значних фінансових ресурсів для фінансування оборони, закупівлі військової техніки, оплати заробітних плат військовослужбовцям, медичного обслуговування поранених та ін. Це може призвести до значного збільшення державного боргу, а також до необхідності скорочення видатків на інші сфери, щоб виділити кошти на потреби оборони. По-друге, економічна невизначеність і зниження виробництва внаслідок воєнних дій спричиняють зменшення податкових надходжень до державного бюджету. Зменшення виробництва, обмеження торгівлі та збільшення безробіття можуть призвести до скорочення доходів населення та падіння споживчого попиту, що своєю чергою впливає на фінансову стабільність країни. По-третє, в умовах війни збільшується ризик корупції та недостатньої прозорості у витрачанні державних коштів. Це може стати

каталізатором до втрати довіри до державних інституцій, зниження інвестицій і загального погіршення фінансового стану країни (Petrukha, S., Petrukha, N. & Krupelnytska, O., 2022, Petrukha, N., Petrukha, S., Hudenko, B. & Hudenko, O., 2024).

Незважаючи на ці виклики, державні фінанси можуть виявитися досить стійкими та адаптивними в умовах війни. Ефективне управління бюджетом, прозорість у витрачання коштів, залучення міжнародної фінансової допомоги та реформи у сфері фінансів можуть допомогти забезпечити сталість фінансової системи країни навіть у таких складних умовах.

Одним із важливих аспектів державних фінансів України є їхня транспарентність і відкритість. Впровадження систем електронного урядування й публічної фінансової звітності сприяє зменшенню корупції та підвищенню довіри до уряду. Це важливо не лише для ефективного використання бюджетних коштів, а й для залучення іноземних інвестицій і розвитку партнерських відносин із міжнародними фінансовими організаціями.

Державні фінанси є інструментом забезпечення економічної стійкості та розвитку. Україна активно співпрацює з міжнародними фінансовими інституціями, як-от Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, Світовий банк, щоб отримувати фінансову підтримку та задля впровадження структурних реформ. Це дає змогу Україні здійснювати необхідні економічні та фінансові перетворення.

У воєнних умовах, коли кожна гривня нарахованого податку та збору, кожен вкладений інвестором ресурс має стратегічне значення для забезпечення обороноздатності країни, державні фінанси, на наш погляд, є основою національної безпеки й незалежності. Прагнення до фінансової стабільності та відповідального управління бюджетом

відображає велику силу й витримку українського суспільства в боротьбі за свої права та свободу.

Значний внутрішній потенціал української економіки також відіграв свою роль у зміцненні суверенітету країни. Розвиток інноваційних галузей, як-от ІТ-технології та аграрний сектор економіки, дав змогу Україні дивитися в майбутнє з певним оптимізмом, незважаючи на виклики війни. Ці сектори стали важливими джерелами економічного зростання та валютних надходжень, що підтримують стабільність державних фінансів країни.

Боротьба з корупцією і покращення управління державними фінансами є генеральним і невід'ємним компонентом стратегії зміцнення незалежності України. Уряд сьогодні вживає широкий спектр заходів для підвищення прозорості, ефективності та відкритості у фінансовій сфері. Це створює умови для приваблення інвестицій і сприяє розвитку бізнесу в Україні навіть в умовах повномасштабної війни рф проти нашої держави.

Забезпечення макроекономічної стійкості є одним із ключових факторів для зміцнення незалежності України. Ефективне управління грошово-кредитною політикою, регулювання фінансового ринку та підтримка фінансової стійкості є надзвичайно важливими настановами для забезпечення резильєнтності економіки та фінансової системи країни.

Показники бюджетних статей є генеральними в оцінюванні загального стану національної безпеки країни, оскільки бюджет відіграє магістральну роль у фінансуванні різних галузей і програм, які впливають на економічну (фінансову) безпеку та економічний розвиток держави. Зменшення обсягів доходів та ефективності видатків свідчатиме про загальне погіршення національної економічної безпеки. Динаміка показників Зведеного бюджету України за останні п'ять років представлено на рис. 1.

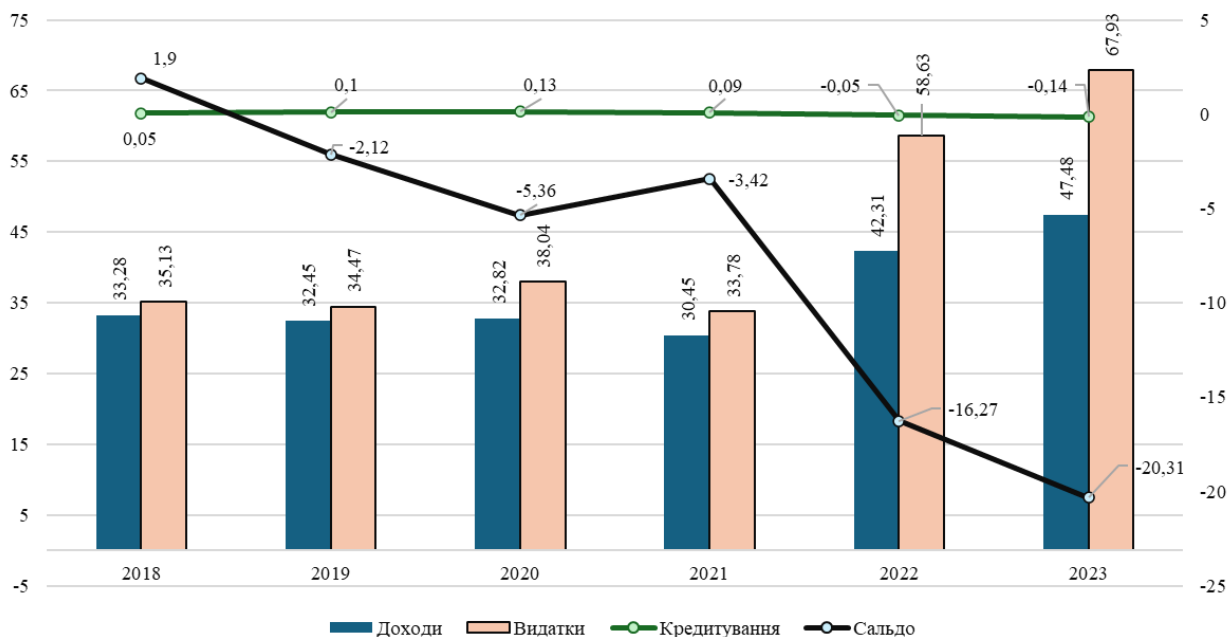

Рис. 1. Динаміка показників Зведеного бюджету України, у % до ВВП

Джерело: побудували автори (Мінфін, 2024)

Найглибший дефіцит спостерігається в останні роки (2020–2023 рр. – від 3,42 % до 20,31 % ВВП); у 2021 р. бюджетний дефіцит дещо скоротився після 2020 р. до 3,42 % ВВП після -5,34 % ВВП до попереднього року. Пандемія, глобальні шоки та війна в Україні призвели до втрат фінансових ресурсів платників податків як і підприємств, так і населення.

Проведемо статистичну оцінку показників виконання Зведеного бюджету України за період дії воєнного стану в Україні (табл. 1).

Схарактеризуємо показники виконання Зведеного бюджету України в умовах російської агресії проти України. Загальна сума доходів Зведеного бюджету України за 2023 р. становила 3 104,3 млрд грн, що на 907,7 млрд грн, або на 41,3 % більше ніж за аналогічний період 2022 р. Частка податкових надходжень в загальному обсязі надходжень до зведеного бюджету України становила 52,8 %, неподаткових надходжень – 33,1 %, офіційні трансферти від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ – 14 %. Найбільшу питому вагу серед надходжень у загальному обсязі доходів зведеного

бюджету України становили такі: власні надходження бюджетних установ – 27,1 %; ПДВ – 18,7 %; податок та збір на доходи фізичних осіб – 16 %; від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ – 14 %; акцизний податок – 6,1 %; податок на прибуток підприємств – 5,1 %; місцеві податки та збори – 3,2 %; кошти, що перераховує НБУ – 2,3 %. Загальна сума касових видатків Зведеного бюджету України за 2023 р. становила 4 440,9 млрд грн, що на 45,9 %, або на 1 397,1 млрд грн більше ніж за 2022 р. У структурі видатків Зведеного бюджету України найбільші частки припадають на оборону (47,2 %), громадський порядок, безпеку та судову владу (13,3 %), соціальний захист і соціальне забезпечення (11,6 %), освіти (6,9 %), обслуговування боргу та виплати за державними деривативами (5,6 %), економічну діяльність (5,6 %) та охорону здоров'я (4,9 %). Зведений бюджет за 2023 р. виконано з дефіцитом у сумі 1327,7 млрд грн. Від приватизації державного майна за 2023 р. до державного бюджету надійшло лише 3,2 млрд грн.

Таблиця 1. Динаміка показників виконання Зведеного бюджету України за період дії воєнного стану в Україні

Показники	2022 р., млрд грн	2023 р., млрд грн	Темп росту		Питома вага	
			%	млрд грн	2023 р., %	зміна до 2022 р., у в.п.
Доходи, зокрема:	2196,6	3104,3	141,3	907,7	100,0	–
Податкові надходження, зокрема:	1343,2	1638,1	122,0	294,9	52,8	-8,4
Податок і збір на доходи фізичних осіб	420,7	496,3	118,0	75,7	16,0	-3,2
Податок на прибуток підприємств	130,6	159,3	122,0	28,7	5,1	-0,8
Рентна плата за користування надрами загальнодержавного значення	88,1	60,3	68,4	-27,8	1,9	-2,1
Акцизний податок:	115,4	189,7	164,4	74,3	6,1	0,9
з вироблених в Україні підакцизних товарів	61,1	94,3	154,3	33,2	3,0	0,3
з ввезених на митну територію України підакцизних товарів	44,1	81,4	184,6	37,3	2,6	0,6
з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів	10,2	14,0	137,3	3,8	0,5	-0,01
Податок на додану вартість:	467,0	580,8	124,4	113,8	18,7	-2,6
з вироблених в Україні товарів із врахуванням відшкодування ПДВ:	213,9	214,6	100,3	0,7	6,9	-2,8
ПДВ із вироблених в Україні товарів	298,5	347,0	116,2	48,5	–	–
відшкодування ПДВ	-84,6	-132,4	156,5	47,8	–	–
з ввезених на територію України товарів	253,1	366,2	144,7	113,1	11,8	0,3
Ввізне мито	23,3	39,6	170,0	16,3	1,3	0,2
Місцеві податки та збори, які сплачують згідно з Податковим кодексом України, зокрема:	84,3	100,0	118,6	15,7	3,2	-0,6
Податок на майно	36,8	43,8	119,1	7,0	1,4	-0,3
Єдиний податок	47,2	55,8	118,2	8,6	1,8	-0,4
Неподаткові надходження, зокрема:	368,7	1028,1	278,8	659,4	33,1	16,3
Кошти, що перераховує Національний банк України	18,8	71,9	382,6	53,1	2,3	2,3
Власні надходження бюджетних установ	250,5	839,9	335,3	589,4	27,1	15,7
Офіційні трансферти від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	481,3	433,6	–	-47,7	14,0	-7,9
Видатки	3043,9	4440,9	145,9	1397,1	100,0	–
Загальнодержавні функції (без обслуговування боргу та виплат за державними деривативами)	88,2	99,8	113,1	11,6	2,2	-0,7
Обслуговування боргу та виплати за державними деривативами	160,3	249,3	155,6	89,1	5,6	0,35
Оборона	1143,2	2097,6	183,5	954,5	47,2	9,7
Громадський порядок, безпека та судова влада	454,5	591,4	130,1	137,0	13,3	-1,6
Економічна діяльність	156,5	247,3	158,0	90,8	5,6	0,4
Охорона навколишнього природного середовища	5,2	6,4	122,4	1,2	0,1	-0,03
Житлово-комунальне господарство	41,2	70,4	171,0	29,2	1,6	0,2
Охорона здоров'я	215,3	217,4	101,0	2,1	4,9	-2,2
Духовний та фізичний розвиток	33,7	38,5	114,2	4,8	0,9	-0,2
Освіта	290,8	308,6	106,1	17,9	6,9	-2,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення	455,2	514,1	112,9	58,9	11,6	-3,4
Кредитування	-2,2	-8,9	–	–	–	–
Надання кредитів	10,5	6,3	–	-4,2	–	–
Повернення кредитів	12,7	15,2	–	2,5	–	–
Фінансування, зокрема:	845,0	1327,7	–	482,7	–	–
Запозичення	1309,4	1705,9	–	396,5	–	–
внутрішні	697,2	552,9	–	-144,3	–	–
зовнішні	612,2	1153,0	–	540,7	–	–
Погашення	457,6	442,6	–	-14,9	–	–
внутрішні	408,4	375,2	–	-33,2	–	–
зовнішні	49,2	67,5	–	18,3	–	–

Джерело: побудували автори (Міністерство фінансів України, 2024)

Удосконалення розвитку державних фінансів в умовах війни є складним завданням, що потребує комплексного підходу та глибокого дослідження. Наведено деякі обґрунтовані пропозиції та коротко схарактеризуємо їх.

Здійснення ретельного аналізу бюджетних видатків із метою виявлення пріоритетних напрямків, зокрема в обороні, медицині та соціальній сфері. Важливо забезпечити ефективне використання обмежених ресурсів та уникнути надмірного витрачання.

Встановлення партнерських відносин із міжнародними організаціями і країнами-партнерами для отримання фінансової та технічної підтримки. Це може передбачати надання кредитів, грантів, гуманітарної допомоги та експертної підтримки.

Запровадження реформ у системі управління державними фінансами з метою підвищення прозорості, відповідальності та ефективності. Це, зокрема, вдосконалення бюджетного процесу, укріплення контролю за витратами та запровадження новітніх інформаційних технологій.

Здійснення заходів, спрямованих на підтримку економічного зростання й залучення інвестицій. Ідеться про заохочення підприємництва, розвиток інфраструктури та створення сприятливого інвестиційного клімату.

Вжиття рішучих заходів для запобігання та припинення корупційних схем у сфері державних фінансів. Варіантами цього є запровадження жорстких антикорупційних законів, посилення нагляду за використанням бюджетних коштів і забезпечення незалежного аудиту.

Укладання угод та встановлення фондів для запасу фінансових ресурсів на випадок нових військових або економічних криз. Ці резерви можна використовувати для надання допомоги населенню, військових потреб, відновлення інфраструктури тощо.

Контроль та регулювання валютного курсу для запобігання великих коливань, які можуть виникнути в умовах воєнних дій. Залучення міжнародних фінансових

інституцій для підтримки національної валюти.

Розвиток інновацій і залучення інвестицій відіграють важливу роль у зміцненні незалежності України. Створення сприятливого клімату для бізнесу, розвиток науково-технічного потенціалу та підтримка інноваційних ініціатив сприяють економічному зростанню в умовах глобальних викликів.

Впровадження комплексних програм і заходів, спрямованих на відновлення економіки після війни. Це може передбачати стимулювання внутрішнього споживання, підтримку малих і середніх підприємств, реконструкцію та модернізацію інфраструктури (Gasanov, S., 2024; Petrukha, N., Petrukha, S., Alekseienco, N., Kushneruk, O., & Mazur, A., 2023).

Розробка та впровадження довгострокових стратегій фінансової стійкості, які враховують можливі ризики й виклики, котрі пов'язані з воєнним конфліктом. Ці стратегії повинні враховувати вплив війни на різні сфери економіки та забезпечувати гнучкість для адаптації до змінних умов.

Удосконалення розвитку державних фінансів в умовах війни вимагає системного підходу та спільних зусиль з боку уряду, міжнародних партнерів та населення. Лише через цільові заходи та ефективно управління можна забезпечити стійкість фінансової системи та здатність країни витримувати випробування війни.

Захист національних економічних інтересів держави в таких умовах вимагає формування та реалізації нового стратегічного курсу (з відповідними тактичними цілями та напрямками) у сфері гарантування економічної безпеки, вектор котрого спрямований на стале нарощування конкурентоспроможності економіки країни та зміцнення стійкості економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз. Тож ситуація в Україні викликала потребу поглиблення та розширення досліджень, у межах яких питання фінансового забезпечення критичної інфраструктури піддаються всебічному аналізу, зокрема на

основі вивчення практики держав, котрі зазнали збройної агресії.

У сучасних реаліях через реформи та підтримку міжнародних партнерів Україна продовжує розвивати свої державні фінанси, забезпечуючи стійкість та незалежність у складні часи. Підтвердження цього – План Ukraine Facility, котрий стане фундаментом для реалізації та виконання програми фінансової допомоги Україні від ЄС на 2024–2027 рр. Ukraine Facility (Cabinet of Ministers of Ukraine, 2024). 15.04.2024 р. Європейська комісія ухвалила законопроект імплементаційного рішення Ради, який позитивно оцінює План для реалізації Механізму підтримки України – української стратегії реформ на наступні 4 роки. Цей магістральний поступ окреслює «дорожню карту» задля регулярної й передбачуваної допомоги через Механізм ЄС з підтримки України в обсязі до 50 млрд євро. Фінансування через цей Механізм допоможе Україні підтримувати діяльність адміністрації, сплачувати заробітну плату й пенсії, надавати основні публічні послуги, сприяти відновленню й відбудові та водночас продовжувати оборону від російської агресії. План для Механізму підтримки України окреслює 69 реформ та 10 інвестицій, розділених на 146 кількісних і якісних індикаторів. Запропоновані в Плані реформи охоплюють 15 сфер, зокрема аграрний сектор економіки, енергетику, зелений і цифровий перехід, транспорт, людський капітал, а також державні підприємства, ділове середовище, державні фінанси та децентралізацію. Їхня мета – посилити макроекономічну і фінансову стійкість України, удосконалити врядування, підвищити потенціал та ефективність адміністрації, підзвітність і добросовісність судової влади, підтримати розвиток приватного сектора і створити середовище, сприятливе для сталого економічного зростання. Реформи допоможуть Україні на її шляху до ЄС, прискоривши узгодження з нормативно-правовою базою (acquis) ЄС, зокрема в секторах публічної адміністрації,

управління державними фінансами, боротьби з відмиванням коштів, публічних закупівель, а також транспорту і сільського господарства. Інвестування охоплює сфери людського капіталу, енергетики, транспорту, аграрного сектору, ділового середовища і регіональної політики.

Механізм підтримки України передбачає фінансування у вигляді грантів і кредитів для відновлення, відбудови й модернізації України на 2020–2027 рр. З них до 32 млрд євро у межах Механізму підтримки України попередньо відведено для сприяння реформам та інвестиціям, зокрема 6,97 млрд євро буде мобілізовано на підтримку інвестицій і надання доступу до фінансування, водночас приблизно 4,76 млрд євро передбачено для технічної допомоги на підтримку реформ і пов'язаних з ними допоміжних заходів, а 6 млрд євро відведено для виняткового перехідного фінансування, з якого ЄС уже виплатив у березні 4,5 млрд євро.

До Держбюджету України надійшов другий транш перехідного фінансування від ЄС Ukraine Facility на суму 1,5 млрд євро. Це доповнює перший транш у розмірі 4,5 млрд євро, отриманий у березні 2024 р. Завдяки успішному виконанню 5 реформ у сферах управління державними фінансами, боротьби з корупцією й розвитку бізнес-середовища, Україна змогла залучити загалом 6 млрд євро, які передбачені механізмом перехідного фінансування (Ministry of Finance of Ukraine, 2024).

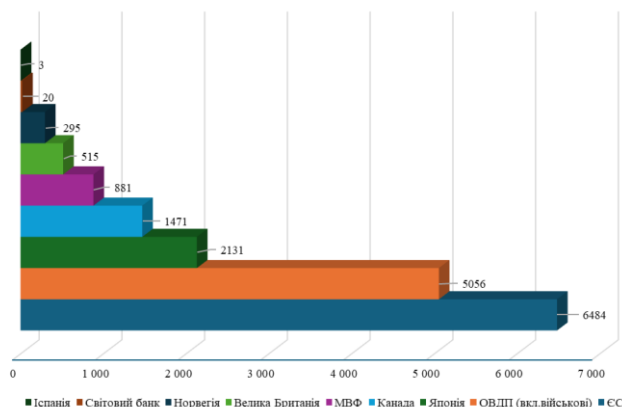
Щоб захистити фінансові інтереси ЄС, План Ukraine Facility передбачає прозорість, аудит і контроль, а також вимагає від української держави значного посилення системи аудиту й контролю як частини передбаченого реформування. Крім того, незалежна аудиторська рада, котру створять в травні 2024 р., допомагатиме Комісії запобігати будь-якому неефективному управлінню коштами, зокрема шахрайству, корупції, конфліктам інтересів та порушенням (European Commission, 2024).

У реаліях воєнного стану вкрай важлива співпраця з міжнародними фінансовими організаціями (далі – МФО)

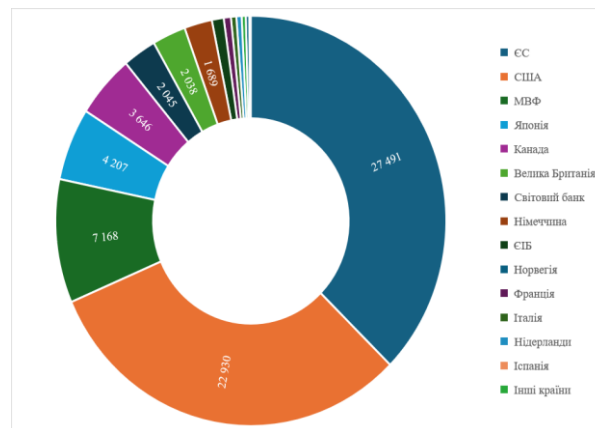
та іншими іноземними партнерами, які забезпечують довгострокове фінансування пріоритетних проєктів розвитку та антикризове фінансування. Це дає змогу як отримувати кредитні ресурси на найвигідніших умовах для розбудови стратегічних секторів економіки, реалізації структурних реформ і регулювання

платіжного балансу, так і фінансувати проєкти повоєнної відбудови, серед яких об'єкти критичної інфраструктури.

Джерелами фінансування державного бюджету є військові облігації, кредити від міжнародних фінансових організацій, а також двосторонні кредити та гранти (рис. 2).

загальний обсяг фінансування від міжнародних партнерів у 2022–2023 рр.

країнева структура обсягу фінансування у 2024 р.

Рис. 2. Джерела фінансування державного бюджету в умовах правового режиму воєнного стану

Джерело: побудували автори (Міністерство фінансів України, 2024а)

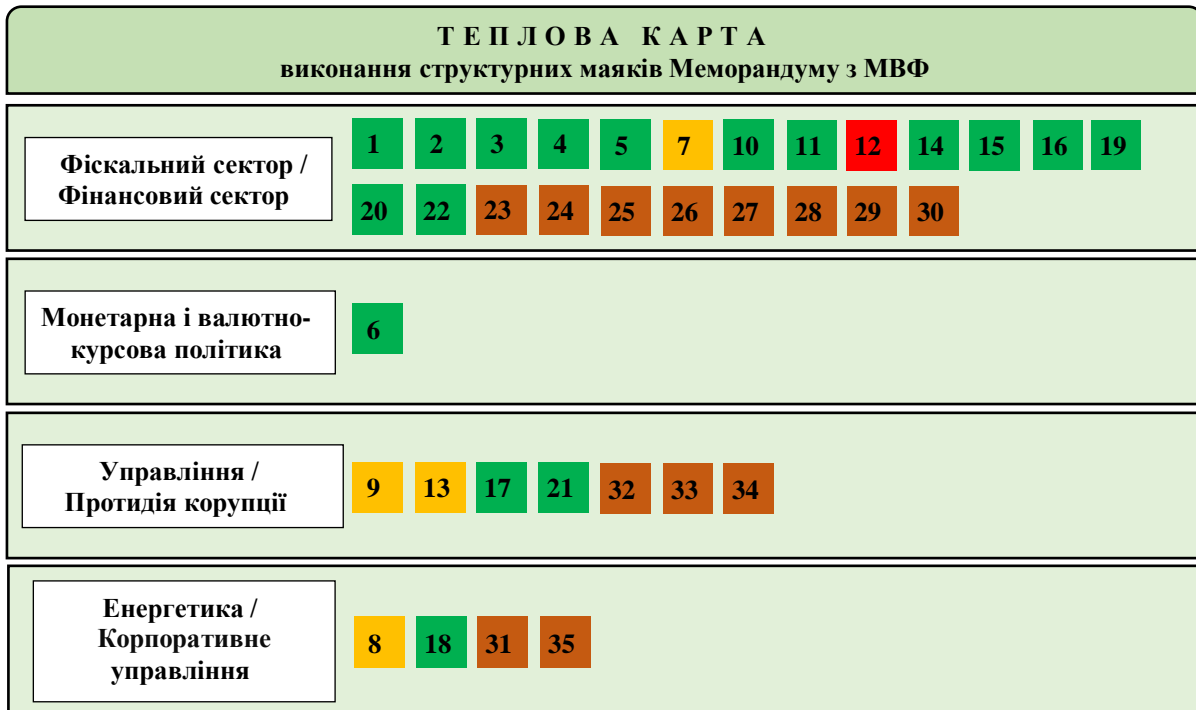
На думку очільниці Міжнародного валютного фонду (далі – МВФ) К. Георгієвої цього року Україна потребує щонайменше 42 млрд дол. США міжнародної допомоги для бюджетної підтримки в умовах продовження війни, яку розпочала росія (The KyivIndependent, 2024). Згідно з доповіддю «Перспективи світової економіки» (World Economic Outlook), яка представлено під час Весняних зустрічей МВФ і Світового банку у Вашингтоні, очікується, що економічне зростання України за підсумками поточного року становитиме 3,2 %, а до 2025 р. збільшиться до 6,5 %. За минулий рік МВФ переглянув показник і збільшив його до 5 %, що становить зростання порівняно з очікуваними раніше 4,5 %. Крім цього, передбачають, що інфляція в Україні знизиться з 12,9 % у 2023 р. до 6,4 % у поточному році. Наступного року

очікують інфляцію на рівні 7,6 % (IMF, 2024).

МВФ засвідчив свою надійність у партнерстві з Україною, надаючи підтримку в критичних ситуаціях. З початку повномасштабної війни, Мінфін залучив близько 8,1 млрд дол. США бюджетної підтримки від МВФ. Загальна сума передбачає 5,4 млрд дол. США, отриманих за програмою EFF, що є першою в історії співпраці для країни, яка перебуває в стані війни. Програма гарантує довіру в співпраці з міжнародними партнерами та сприяє залученню широкомасштабного фінансування донорів, зокрема від країн G7 та ЄС. Україна успішно виконала 21 структурний маяк за програмою EFF, 14 з яких стосувалися фіскальної політики та фінансового сектору. Також ухвалено законодавчі ініціативи з удосконалення Бюджетного кодексу, посилення податкової політики, управління

державним боргом, схвалено Національну стратегію доходів, та розроблено заходи щодо мобілізації доходів державного бюджету. Подальший перегляд програми співпраці з МВФ заплановано на кінець червня 2024 р. Попередньо Україна має виконати 2 структурні маяки щодо

урядування, протидії корупції та фіскальної діяльності (Ministry of Finance of Ukraine, 2024b). Теплову карту виконання структурних маяків, передбачених в Меморандумі з МВФ представлено на рис. 3.

Умовні позначення: ■ ■ ■ ■ - виконано, виконано із затримкою, у процесі виконання та не виконано відповідно

Рис. 3. Карта виконання структурних маяків Меморандуму з МВФ

Джерело: побудували автори (RRR4U, 2024; Міністерство фінансів України, 2024с)

З перших днів повномасштабної війни Світовий банк (далі – СБ) продемонстрував гнучкість та адаптивність до надзвичайних обставин, викликів і загроз, що дало змогу швидко ухвалювати та реалізовувати рішення для допомоги Україні. Протягом 2022–2024 рр. обсяг фінансування портфеля активних проєктів СБ став найбільшим за всю історію співробітництва, досягаючи 31 млрд дол. США на бюджетну підтримку та інвестиційні проєкти. За цей період запущено 8 нових проєктів з підтримки державного бюджету, серед яких найбільший в історії СБ проєкт PEACE in Ukraine, що забезпечив понад 25 млрд дол. США. СБ сприяє мобілізації фінансових ресурсів для підтримки України від різних партнерів з розвитку за допомогою власних

механізмів. Основними донорами є США, Японія, Великобританія та Норвегія. Міністерство фінансів, співпрацюючи з СБ, забезпечує прозорість у залученні та використанні зовнішнього фінансування. Фінансова допомога від СБ становить понад 2 млрд дол. США з лютого 2022 р. (Ministry of Finance of Ukraine, 2024b).

18 квітня 2024 р. укладено Меморандум про співпрацю між Україною та Європейським інвестиційним банком (далі – ЄІБ), охоплюючи як державний, так і приватний сектори економіки України. Документ визначає основні напрями співпраці на наступні 10 років, зокрема: прискорення втілення наявних проєктів. У 2024 р. ЄІБ виділить 500 млн євро як кредити та 60 млн євро як гранти на реалізацію наявних проєктів, а також на

нові проєкти в державному секторі національної економіки.

Серед нових національних інфраструктурних проєктів можуть бути вкладення в дорожні мережі, оновлення залізничних ліній і вузлів, а також прикордонних пунктів, розвиток аграрного сектору, посилення цивільного захисту й захист стратегічно важливої національної інфраструктури, цифрову стійкість, а також покращення інфраструктури у сфері охорони здоров'я. Заплановано, що сторони розроблять спільні проєкти у таких сферах: забезпечення комунальних послуг, серед яких водопостачання, каналізація та централізоване опалення; енергоефективний ремонт будівель, пошкоджених війною, як громадських, так і приватних; відновлення соціальної інфраструктури на місцевому рівні, зокрема, освітніх і медичних закладів.

СІБ розглядає можливість посилення гарантій для вітчизняного бізнесу й упровадження нових фінансових інструментів з метою розвитку приватного сектору в нашій державі. Банк вивчає можливість впровадження додаткового механізму гарантування для підтримки прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ) в Україну. У планах МФО збільшення консультаційної підтримки, зокрема розгортання програми JASPERS (Joint Assistance to Support Projects in European Regions, Спільна допомога в підтримці проєктів у європейських регіонах) в Україні. Програма ЄС JASPERS сприятиме уряду України в підготовці критично значущих стратегій, у розбудові потенціалу в магістральних сферах економіки. Передбачено також сприяння у впровадженні Дорожньої карти реформування управління державними інвестиціями, методології відбору проєктів (Ministry of Finance of Ukraine, 2024d).

У воєнний період держава зазвичай спрямовує державні фінанси на потреби сектору безпеки і оборони, зменшуючи бюджетну підтримку (у всіх формах її прояву). Метою є максимізація залучення відповідних надходжень для фінансування відновлення та соціальних витрат через

заходи, спрямовані на підвищення ефективності, справедливості та простоти податкової системи. Одним із ключових інструментів цього процесу є запровадження Національної стратегії доходів до 2030 р. (далі – НСДУ) (Ministry of Finance of Ukraine, 2023).

НСДУ є планом реформування митної й податкової системи, а також удосконалення процедур податкового та митного адміністрування, необхідного для забезпечення фіскальних потреб у середньостроковій перспективі. Вона спрямована на підтримку економічного зростання внаслідок зменшення нерівності та неефективності в політиці й адмініструванні доходів. НСДУ визначає майбутню систему доходів України, надаючи чіткість та мети реформам. Для досягнення успіху ця стратегія повинна мати широку підтримку та політичну волю. Вона спрямована на забезпечення фінансування видаткових потреб і збереження фіскальної стабільності через систематичні й послідовні реформи, унеможливаючи довільні та неспрямовані зміни. У дорожній карті запропоновано варіанти збільшення фіскального тиску з метою фінансування щораз вищих військових потреб.

Прийняття НСДУ свідчить про наміри Уряду України знаходити шляхи збільшення доходів бюджету на стійкій основі, поліпшення надходження податків внаслідок усунення можливостей для ухилення від оподаткування, підвищення рівня дотримання законодавства та боротьби з тіньовою економікою. Стабільні податкові надходження необхідні для фінансування невідкладних потреб у часи війни, а також для відновлення, реконструкції та модернізації в період після конфлікту. Стратегія підвищення внутрішніх доходів на середньострокову перспективу є важливим документом, оскільки Україна прагне менше залежати від зовнішніх запозичень і бажає контролювати власний розвиток і стабільність. Крім того, НСДУ спрямована на покращення ставлення громадськості та платників податків до виконання своїх

податкових і митних зобов'язань, а також на вдосконалення податкового та митного адміністрування.

Вважаємо, що в середньостроковій перспективі успішність функціонування нашої держави в контексті міжнародного фінансового співробітництва та виконання відповідних зобов'язань, а також швидке відновлення економічного, інфраструктурного та гуманітарного потенціалу після війни, можлива лише за активної співпраці з міжнародними партнерами. Перед відновленням утраченого, зруйнованого виробничого й експортного потенціалу України, що, очевидно, буде тривати навіть після припинення бойових дій і відновлення суверенітету на окупованих територіях, надзвичайно важливо забезпечити й зберегти спрямовану, узгоджену та ефективну міжнародну та іншу ресурсну підтримку. Це необхідно для захисту насамперед критичної інфраструктури, а також для реалізації повного комплексу заходів післявоєнної реконструкції (Клюменко, К. & Savostianenko, M., 2022). Фокусом для нової української економіки стане економічна свобода та створення кращих умов для ведення бізнесу, залучення інвестицій, цифровізації. Така ситуація вимагатиме законодавчого врегулювання з метою забезпечення належного, ефективного, цільового, підконтрольного використання залучених за вдосконаленими механізмами фінансових ресурсів. Удосконалення захисту критичної інфраструктури стає невід'ємним складником стратегії, спрямованої на підвищення ефективності державного управління. Ця ініціатива пов'язана з подоланням різних викликів і загроз, що стоять перед Україною, і має на меті сприяти сталому економічному зростанню, загальній економічній стійкості та зміцненню її позицій у європейському економічному просторі.

Висновки. Державні фінанси стали не лише важливим елементом економічної системи України, але й символом її незламності та здатності адаптуватися до складних викликів, з якими стикається

країна. У контексті війни, яка триває вже понад десять років, державні фінанси стають фундаментом для збереження суверенітету. Вони відображають рішучість і витримку українського народу в умовах внутрішніх та зовнішніх викликів, загроз і фінансових шоків. Державні фінанси України в умовах війни виявилися надзвичайно вразливими, але в той самий час і невербальною демонстрацією сили та стійкості країни. Таким чином, державні фінанси стають феноменом української незламності, який відображає детермінованість і рішучість країни в складних умовах війни та геополітичних турбулентностей.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розпрацюванні проєкту Стратегії розвитку державних фінансів України на поствоєнний період, котра має ґрунтуватися на інтегративній цілісній моделі системи принципів правової держави та секторальних регуляторних засадах. Вона повинна корелювати зі Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 рр. та стати її логічним продовженням. Загальна мета стратегії полягатиме в тому, щоб забезпечити стійке та збалансоване відновлення економіки після війни, з урахуванням потреб і можливостей країни. Важливо, щоб стратегія була гнучкою й адаптивною до змінних умов, що характеризують перехідний період після завершення конфлікту. Одним із її компонентів має стати вектор розвитку державних фінансів із відповідними затвердженими фінансовими індикаторами на період повоєнного відновлення. Стратегія повинна містити такі базисні елементи: мету, завдання й принципи, основні результати реформування системи управління державними фінансами, опис поточного стану (основних індикативних показників державних фінансів, як-от державний борг, бюджетні видатки та надходження, курс валют, торговельні операції, рівень зайнятості й безробіття та інші фінансові аспекти), зв'язок з іншими стратегічними документами, цілі й показники їх

досягнення, окреслення проблем, притаманних державним фінансам в умовах війни, етапи та заходи реалізації, очікувані результати і ризики, план заходів щодо виконання програми, фінансове забезпечення, підвищення рівня прозорості й підзвітності в управлінні державними фінансами, координація та її моніторинг.

Розв'язання цих проблемних аспектів потребує злагодженого та єдиного підходу до управління державним фінансами в надзвичайних умовах. На початкових етапах після війни важливо комплексно оцінити фінансові потреби країни у відновленні зруйнованої інфраструктури, запровадити нові соціальні програми та програми для гарантування всеосяжного і

стійкого економічного зростання. Це дасть змогу визначити необхідний обсяг фінансових ресурсів, які треба залучати через фінансово-економічні механізми управління державним боргом. Для досягнення мети необхідно додатково збалансувати державний бюджет щодо доходів і видатків, потреб і можливостей, ресурсів і цілей у Плані Маршалла для України, а також застосувати методологію комплаєнсу в тріаді «післявоєнні фінансові потреби – державні фінанси – державний борг». З огляду на значення, подальший розвиток управління державними фінансами в кризових умовах залишається актуальним напрямом економічного дискурсу.

Література:

1. Богдан, Т. (2022). Війна і державні фінанси: скільки потрібно грошей на відновлення і де їх брати. Доступ через: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/3/693382>.
2. Gasanov, S., Ivashchenko, O., Bartosh, S., Klymenko, K., & Ukhmal, N. (2024). Transformation of the budget system of Ukraine in the face of extraordinary challenges and threats. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(54), 84–101. Доступ через: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.1.54.2024.4261>.
3. Кабінет Міністрів України. (2024). Уряд затвердив План для реалізації програми Ukraine Facility. Доступ через: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyyv-plan-dlia-realizatsii-prohramy-ukraine-facility>.
4. Єфименко, Т. (2023). Управління державними фінансами в період воєнного стану та повоєнної відбудови України: науковий супровід трансформацій. *Фінанси України*, 1, 7–25. Доступ через: <https://doi.org/10.33763/finukr2023.01.007>.
5. IMF. (2024). World Economic Outlook. Доступ через: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>.
6. European Commission. (2024). Commission endorses Ukraine Plan, paving the way for regular payments under the Ukraine Facility. (2024). Доступ через: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/ip_24_1982.
7. Клименко, К. & Савостьяненко, М. (2022). Підходи до оцінки наслідків повномасштабної російської агресії та пріоритети фінансового забезпечення повоєнного відновлення в Україні, *Фінанси України*, 9, 53–78. Доступ через: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.09.053>.
8. Марченко, С. (2022). Стратегічне управління державними фінансами: євроінтеграційний курс, міжнародні тренди, національні особливості. *Фінанси України*, 1, 7–26. Доступ через: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.01.007>.
9. Метеленко, Н, Сумма, В., Шарапов, В. & Сілін, А. (2023). Стратегічні вектори управління державними фінансами під час війни в контексті відбудови України. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia : Publishing house «Helvetica», 17 (94), 190–199. Доступ через: https://doi.org/10.32782/hst-2023-17-94-20*.
10. Міністерство фінансів України (2024). Зведений бюджет України. Доступ через: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons>.
11. Міністерство фінансів України (2023). Національна стратегія доходів до 2030 року. Доступ через: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf.
12. Міністерство фінансів України (2024). Україна отримала 1,5 млрд євро перехідного фінансування від ЄС в рамках Інструменту Ukraine Facility. Доступ через: <https://mof.gov.ua/uk/news/ukraine-received-eur-15-billion-in-bridge-financing-from-the-eu-under-the-ukraine-facility-4581>.
13. Міністерство фінансів України (2024a). Фінансування державного бюджету України з початку повномасштабної війни. Доступ через: <https://mof.gov.ua/uk/news/ukraines-state-budget-financing-since-the-beginning-of-the-full-scale-war-3435>.
14. Міністерство фінансів України (2024b). Прем'єр-міністр України та Міністр фінансів зустрілись у Вашингтоні з Президентом Світового банку та Директоркою-розпорядницею МВФ, ДС. Доступ через: https://mof.gov.ua/en/news/prime_minister_of_ukr

- aine_and_minister_of_finance_meet_with_the_president_of_the_world_bank_and_the_managing_director_of_the_imf_in_washington_dc-4562.
15. Міністерство фінансів України (2024c). Лист про наміри та Меморандум про економічну і фінансову політику від 11 березня 2024 року. Доступ через: https://mof.gov.ua/en/memorandum_of_economic_financial_policies-677.
 16. Міністерство фінансів України (2024d). Україна та ЄІВ підписали Меморандум про взаєморозуміння: сторони визначили пріоритети співпраці на наступні 10 років. Доступ через: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/ukraina-ta-ieib-pidpysaly-memorandum-pro-vzaiemorozuminnia-storony-vyznaczyly-priorytety-spiivpratsi-na-nastupni-10-rokiv>.
 17. Ministry of Finance of Ukraine (2024e). Бюджет 2023. Доступ через: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582.
 18. Petrukha, S. & Stakhov, B. (2020). Imperatives and Determinants of Sustainable Development of the Agrarian Sector of the Economy in the Context of Modernization of the Public Finance Management System. *Black sea economic studies*, 52–2, 112–127. Доступ через: <https://doi.org/10.32843/bses.52-40>.
 19. Petrukha, N., Petrukha, S., Alekseyenko, N., Kushneruk, O., & Mazur, A. (2023). Social imperatives of public finance: war adaptation and principles of post-war recovery. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3(50), 358–371. Доступ через: <https://doi.org/10.55643/fcapter.3.50.2023.403>.
 20. Petrukha, S., Petrukha, N. & Krupelnytska, O. (2022). Sustainable development goals and triggers for the government finance modernization / The russian-ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects. Riga, Latvia: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 252–263. Доступ через: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-33>.
 21. Petrukha, N., Petrukha, S., Hudenko, B. & Hudenko, O. (2024). The Policy of Heroes – A New Philosophy of Veteran Business. *Business Inform*, 1, 392–404. Доступ через: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-1-392-404>.
 22. Петруха, Н., Куцовський, О., & Петруха, С. (2024). Іманентність та типологізація державного боргу й боргової політики в кризових умовах. *Вчені записки Університету «КРОК»*, (1(73)), 93–104. Доступ через: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-73-93-104>.
 23. President of Ukraine. (2022). On introducing martial law in Ukraine (Decree No. 64/2022, February 24). Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
 24. Radionov, Yu. (2022). Public finance in the war and post-war periods. *Finance of Ukraine*, 10, 44–65. Доступ через: 10.33763/finukr2022.10.044.
 25. RRR4U. (2024). Monitoring of the IMF and EU Assistance Program (March 2024). Доступ через: <https://rrr4u.org/en/analytics/monitoring-of-the-imf-and-eu-assistance-program-march-2024>.
 26. Свірко, С., Бардаш, С., & Краєвський, В. (2023). Оцінка рівня трансформації інформаційного забезпечення управління публічними фінансами. *Економіка, управління та адміністрування*, 3(105), 89–97. [https://doi.org/10.26642/ema-2023-3\(105\)-89-97](https://doi.org/10.26642/ema-2023-3(105)-89-97).
 27. The Kyiv independent. (2024): Ukraine needs \$42 billion in budget support for 2024. Доступ через: <https://kyivindependent.com/imf-ukraine-needs-42-billion-in-budget-support-for-2024>.